
A SPORTLÉTESÍTMÉNYEK ELHELYEZKEDÉSÉNEK TÉRBELI FEJLŐDÉSE A MAGYARORSZÁGI MEGYEI JOGÚ VÁROSOKBAN

Kozma Gábor – Péntes János – Molnár Ernő

SPATIAL DEVELOPMENT OF LOCATION OF SPORTS FACILITIES WITHIN HUNGARIAN CITIES WITH COUNTY RANK

As the result of the increasing significance of sports in recent decades, researchers in the field of urban geography have also devoted more attention to the spatial development of location of sports facilities within cities. According to researchers three categories of intra-urban locations of sports facilities can be identified:

- City centre locations
- Within the city locations
- Suburban or edge of the city locations

Using the example of Hungarian cities with county rank our paper is looking for answers to the following questions:

- What stages of the development of sports facilities can be identified in the cities examined?
- In which category can be classified of sports facilities of Hungarian cities studied?
- What factors have influenced the location of sports facilities within the settlement?

The findings of the paper can be summarised in the following:

- Having examined the temporality of the development of sports facilities we can conclude that until the early 1920s we could mainly observe an increase in terms of quantity, while in the period between the two world wars a bigger emphasis was placed on quality. The second great wave of development took place between the mid-1960s and the end-1980s, and then the new millennium brought another big upsurge; however, at this time an important role was already played by the modernisation/upgrading the facilities constructed earlier.
- As regards the location of the sports facilities within the cities, in case of the establishment of facilities requiring larger areas, these were mainly located on the edge of cities or in suburbs. By contrast, in case of smaller facilities a bigger role was played by locations within the city boundaries.
- As regards the factors influencing the location of sports facilities within the cities, an important role was played, of course, by the location of available land areas.

From among the factors that played an important role in the entire examined period, mention should be made, on the one hand, of the importance of accessibility, and on the other hand by their closeness to the main users. At the same time, from the mid-1960s, an increasingly important role was also played by linking to existing facilities and as a consequence of this fact in most cities a spatial concentration of sports facilities emerged.

As the result of the increasing significance of sports in recent decades, researchers in the field of urban geography have also devoted more attention to the spatial development of location of sports facilities within cities. According to researchers three categories of intra-urban locations of sports facilities can be identified:

- City centre locations
- Within the city locations
- Suburban or edge of the city locations

Using the example of Hungarian cities with county rank our paper is looking for answers to the following questions:

- What stages of the development of sports facilities can be identified in the cities examined?
- In which category can be classified of sports facilities of Hungarian cities studied?
- What factors have influenced the location of sports facilities within the settlement?

BEVEZETÉS

A sport utóbbi évtizedben megfigyelhető növekvő jelentőségének hatására a településföldrajzzal foglalkozó kutatók is egyre nagyobb figyelmet fordítottak a sport és a településszerkezet közötti kapcsolat elemzésére. A jelenséget az eddigiek során elsősorban a nagyobb események (pl. olimpiai játékok) esetében vizsgálták, és kevesebb figyelmet kaptak a kisebb szintű elemzések.

A tanulmány a sportlétesítmények városon belüli elhelyezkedésével foglalkozik, és alapvetően három részre osztható. A második fejezet áttekinti az adott témakörrel foglalkozó nemzetközi szakirodalmat, a harmadik fejezet a magyarországi megyei jogú városok sportlétesítményeinek térbeli fejlődését mutatja be a 20. század elejétől napjainkig, míg a negyedik fejezet a legfontosabb megállapítások, a nemzetközi és hazai trendek közötti hasonlóságok és különbségek felvázolására törekszik.

A sportlétesítmények vonatkozásában a kutatók (például BARGHCHI ET AL., 2009a) igen eltérő definíciókat fogalmaztak meg, a tanulmányban ugyanakkor olyan objektumokat jelentenek, amelyek az adott időszakban vagy fontos szerepet játszottak az adott település versenysportjában, és lehetővé tették a helyi egyesületek regionális, va-

lamint (főleg az 1960-as évektől) országos bajnokságokba történő bekapcsolódását, vagy több sportág gyakorlásához biztosítottak helyszínt.

1. A SPORTLÉTESÍTMÉNYEK VÁROSON BELÜLI ELHELYEZKEDÉSE AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS EURÓPÁBAN

A sportlétesítmények elhelyezkedésének vizsgálata az elmúlt évtizedekben elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban vált népszerűvé a kutatók körében, amely elsősorban két tényvel indokolható. Egyrészt a négy legjelentősebb ligában (NFL, NHL, NBA és MLB) játszó csapatoknak székhelyet biztosító városok köre a második világháború óta eltelt időszakban több alkalommal is változott, és az átköltözések (angol elnevezéssel team relocation) következtében (vagy éppen annak elkerülése érdekében) több új sportszarnok is épült. Másrészt az érintett beruházások a legtöbb esetben igen jelentős közpénz felhasználásával valósultak meg (BARGHCHI ET AL. 2009A, BARGHCHI ET AL. 2009B, SANTO 2007, DELANEY – ECKSTEIN 2006), és ezért a kutatók igen jelentős figyelmet fordítottak a fejlesztések hatásainak vizsgálatára, amelynek egyik elemét képezte a településen belüli elhelyezkedés elemzése.

CHAPIN (2000) vizsgálatai szerint a 20. században az Amerikai Egyesült Államokban sportlétesítmények fejlesztésének alapvetően három szakaszát lehetett elkülöníteni. Az első nagyobb építési hullám 1909 és 1925 között ment végbe, és az új stadionok döntő része a városok peremén jött létre. A telephelyválasztást az indokolta, hogy itt megfelelő nagyságú és alacsony áron beszerezhető telek állt rendelkezésre, és mivel a csapat-tulajdonosok saját maguk finanszírozták a beruházásokat, alapvető érdekük volt a költségek csökkentése (a megközelíthetőség és a szurkolótáborhoz való közelség szintén fontos, de csak másodlagos jelentőségű volt).

A második nagy hullám az 1950-es években kezdődött, és az 1980-as évek közepéig tartott, és legfontosabb sajátosságának a sportlétesítmények szuburbanizációja tekinthető (NEWSOME – COMER 2000), amely több tényezővel is indokolható (BALE 2003, BARGHCHI ET AL. 2009A). Egyrészt az aktuális helyen történő bővítés/modernizálás nehézsége miatt (a korábbi stadionokat már körülvette a város) magától értetődően vetődött fel az olcsó városperemi „telephely”, és a gazdaságosságot az is növelte, hogy a korábbi létesítmény ingatlanját kedvező áron lehetett értékesíteni. Másrészt az objektumok az autópályákhoz közel, jól megközelíthető területen helyezkedtek el, és nem kellett attól sem tartani, hogy a nézőközönség zavarná a környéken lakókat.

Harmadrészt a városok szuburbanizációja következtében a csapatok középosztálybeli szurkolótábora távolabb került a korábbi stadionoktól, és ezért a tulajdonosok körében joggal merült ezen társadalmi réteg követésének a szándéka. Emellett a sportlétesítmények szomszédságában lehetőség kínálkozott egyéb fejlesztések (pl. szálloda, bevásárlóközpont, konferenciaközpont) megvalósítására (itt előnyt jelentett a közös parkolóhely léte), ami tovább növelte az adott komplexum vonzerejét.

Az 1990-es évek elejétől azonban az Amerikai Egyesült Államokban előtérbe került a belvárosi telephely (TURNER – ROSENTRAUB 2002, NELSON 2007), amely több tényezővel is indokolható. Egyrészt az új létesítmények felépítésének finanszírozásában egyre nagyobb szerepet játszanak a köz (pl. önkormányzati) források, amely alapvetően azzal indokolható, hogy a csapatok tulajdonosai – ráébredve a csapatoknak a város életében betöltött fontos szerepére – új létesítmény felépítéséhez (vagy legalábbis a régi jelentős modernizálásához) kötik ott-maradásukat. A települések vezetői ugyanakkor a beruházásokhoz szükséges anyagi erőforrások biztosítása fejében a korábbinál nagyobb mértékben kívánnak részt venni a létesítmény helyének kiválasztásában. A fenti folyamattal szorosan összefügg a második tényező, amely szerint az 1990-es évtizedtől kezdve a települések vezetői egyre inkább felismerték a sport és a sportlétesítmények potenciális szerepét a leromlott belváros megújításában. A korábban vázolt okok miatt ugyanakkor jelentős szavuk volt az új sportlétesítmények helyének kiválasztásában, és ez az objektumok belvárosi telephelyét vonta maga után.

A városközponti telephelyek harmadik fontos tényezőjének a professzionális sport gazdasági háttere tekinthető (CHAPIN 2000). Ez azt jelenti, hogy az elmúlt huszonöt évben fokozatosan kialakult egy új és igen fizetőképes szurkolótábor, amely a helyi pénzügyi intézményeket (pl. bankok és biztosítótársaságok), ügyvédi irodákat foglalja magában. Napjainkban egyre inkább ezek a csoportok vásárolják meg a stadionokban kialakított, luxuskörülményeket biztosító VIP páholyokat, amelyek igen jelentős bevételeket hoznak a tulajdonosok számára. Az érintett csoportok ugyanakkor döntő mértékben a belváros megújítása során épített új irodaházakban dolgoznak, azok szomszédságában élnek, és a hozzájuk való közelség szándéka is indokolja a sportlétesítmények városközponti telephelyét.

Az Amerikai Egyesült Államokkal szemben az eddigiek során Európában sokkal kisebb figyelmet kapott a sportlétesítmények térbeli fejlődésének a vizsgálata, és csak egy-két ország/város esetében készült ilyen témájú elemzés (BALE 1994, 2003, HORAK 1995, BLACK – LLOYD 1992). Az európai kutatások másik jelentős sajátossága, hogy szinte kizárólag csak a nagyobb helyigényű létesítményekre, a labdarúgó-stadionokra koncentráltak, és csak egy-két tanulmány (például AHLFELDT – MAENNING 2008) fordított figyelmet a kisebb objektumokra. A tanulmányok összegzéseként megállapítható, hogy az 1980-as évek elején használt legjelentősebb stadionok döntő része építésének időpontjában még városszéli telephelynek minősíthető, gyakran ipari üzemekkel zsúfolt területen épült, ez a fekvés ugyanakkor az 1980-as években már inkább városon belülinek számított.

A labdarúgás növekvő népszerűsége miatt azonban a meglévő létesítmények egyre kisebbnek bizonyultak, és a labdarúgóklubok bevételeik növelése érdekében az 1980-as évek elejétől célul tűzték ki nagyobb létesítmények kialakítását. Emellett az angliai Hillsboroughban 1989-ben történt tragédia következményeként először Nagy-Britanniában (1990 – Taylor riport), majd az UEFA hatására fokozatosan más országokban egyre szigorúbb előírásokat léptettek életbe a stadionok felszereltségét illetően. A fenti problémák kezelésére az egyesületek előtt alapvetően két lehetőség kínálkozott, a

meglévő stadion részleges vagy teljes korszerűsítése, illetve egy teljesen új létesítmény felépítése.

A felmerülő igényeket a meglévő helyen a több esetben nem lehetett kielégíteni, és ennek következtében merült fel az elővárosi telephely, amelyet tovább erősített az olcsóbb telekárak, a személygépkocsival történő kedvező megközelíthetőség hatása, valamint az adott ingatlanon a stadionokon kívül egyéb létesítményeket (pl. bevásárló és szórakoztató-központok) is magában foglaló objektum felépítésének a lehetősége. A fentiekben említett folyamatokat igazolja a 1. táblázat, amely szerint az 1990 és 2010 között épült stadionok több mint 50%-a elővárosi fekvésűnek tekinthető (például Allianz Arena – München, Amszterdam ArenA, Stade de France – Párizs).

1. táblázat: Az Európában 1990 és 2010 között új helyen épült 30000 főnél nagyobb befogadóképességű stadionok területi elhelyezkedése (a táblázat nem tartalmazza a régi lebontott létesítmény helyén épült új objektumokat)

Table 1: The spatial location of stadiums constructed between 1990 and 2010 in a new location and having a seating capacity of at least 30,000 (the table does not include facilities constructed on the sites of demolished old stadiums)

	városközponti	városon belüli	elővárosi
Németország	0	2	5
Nagy-Britannia	1	6	1
Spanyolország	0	1	3
Olaszország	0	1	2
Portugália	0	0	3
egyéb országok	1	1	6
Összesen	2	11	20

Forrás: www.fussballtempel.net/uefa/listeuefa.html és az egyes stadionok honlapja alapján saját szerkesztés. Source: after www.fussballtempel.net/uefa/listeuefa.html and the websites of stadiums.

A labdarúgó-stadionok Európában megfigyelhető szuburbanizációjából az egyedüli markáns kivételt Nagy-Britannia jelenti, ahol az 1. táblázat adatai szerint az új létesítmények döntő része a városon belül jött létre. A tény alapvetően azzal magyarázható, hogy a klubok jelentős része a szurkolók megtartása érdekében nem kívánt túlságosan nagy távolságra, a város peremére költözni, és a régi stadionhoz közel elhelyezkedő ingatlant keresett (például 2006-ban az Arsenal új stadionja a korábitól létesítménytől kb. 450 méter távolságra épült fel).

A sportlétesítmények szuburbanizációja mellett a kutatók rámutattak arra is, hogy az elmúlt évtizedekben – elsősorban Európában – az objektumok elkülönülését és koncentrációját lehet megfigyelni (BALE 1994). A folyamat eredményeként alapvetően a sportra koncentrálódó városi zónák jöttek létre, amelyeket az egyes települések turisztikai vonzerőként is igyekeznek felhasználni (SMITH 2010).

2. A SPORTLÉTESÍTMÉNYEK ÉS A MAGYARORSZÁGI MEGYEI JOGÚ VÁROSOK

A vizsgálat tárgyául választott magyarországi megyei jogú városok egyrészt a 19 megyeszékhelyet, másrészt a magyar országgyűlés által megyei jogú várossá nyilvánított öt 50000 főnél népesebb települést foglalják magukba. A települések sportban betöltött szerepe elsősorban az utóbbi két évtizedben nőtt meg jelentős mértékben, amit világosan tükröz csapataik legnépszerűbb csapatsportágakban 1990 után játszott szerepe (2. táblázat).

2. táblázat: A Magyarországon legnagyobb népszerűségnek örvendő csapatsportágakban (férfi labdarúgás, férfi/ női kézilabda, férfi/ női kosárlabda, férfi vízilabda, férfi jégkorong) 1950 után bajnok címet szerzett csapatok városai (%)

Table 2: The cities of the teams that won championships in the most popular team sports in Hungary since 1950 (%)

	Budapest	Megyei jogú városok	Egyéb települések
1950-es évtized	87,0	13,0	0,0
1960-as évtized	94,4	5,6	0,0
1970-es évtized	94,1	5,9	0,0
1980-as évtized	79,4	19,1	1,5
1990-es évtized	57,1	40,0	2,9
2000-es évtized	22,9	70,0	7,1

Forrás: az érintett szövetségek honlapjai. Source: the websites of the federations concerned

A kutatás során 161 sportlétesítmény vizsgálatára került sor, amelyek közül napjainkban már csak 127 szolgál sportcélokat, a többi – igazodva a Magyarországon megfigyelhető trendekhez – felszámolásra került, és jelenleg más célokra használják. A sportlétesítményeknek – helyigényük alapján – két csoportja került elkülönítésre: a nagy helyigényű létesítmények a labdarúgópályákat és sportközpontokat foglalják magukban, míg a kis helyigényűek közé sorolhatóak a szabadtéri kosár- és kézilabdapályák, a sportszarnokok, valamint a műjégpályák és uszodák.

A kutatás bázisát alapvetően két forrás jelentette. Egyrészt áttekintettük az érintett településekről készült térképeket, másrészt felhasználtuk az érintett települések sportjának, illetve az egyes egyesületeknek a történelmét feltáró szakirodalmi munkákat (például FILEP 1988; GÁSPÁR 1999; OROSZ 2009; PAPP 2005; POSCH 2003; THÉKES 2004; VARGA 1995; VARGA 2000; VARGA 2004).

2.1. A SPORTLÉTESÍTMÉNYEK FEJLESZTÉSÉNEK LEGFONTOSABB SAJÁTOSSÁGAI

A megyei jogú városokban a sportlétesítmények fejlesztésének több szakasza különíthető el (3-5. táblázat). Az 1920-as évek előtti időszak egyik fontos jellemzőjének te-

kinthető, hogy a torna testedzésben betöltő fontos szerepének köszönhetően több nagyobb városban (pl. Debrecen, Pécs, Székesfehérvár, Veszprém, Sopron) is sor került tornacsarnokok felépítésére, ezek azonban még nem voltak képesek nagyobb számú nézőközönség befogadására. Másrészt a labdarúgás és atlétika növekvő népszerűségének köszönhetően több településen is létesültek stadionok, ezeknek a felszereltsége (pl. a nézők kényelmének biztosítása) azonban ebben az időszakban a legtöbb esetben még eléggé alacsony színvonalú volt.

3. táblázat: A vizsgált városok sportlétesítmény-fejlesztésének szakaszai
Table 3: Stages in the development of sports facilities in the cities examined

	Új létesítmény		Meglévő létesítmény jelentős* modernizációja (db)
	Abszolút érték (db)	Egy évre eső új létesítmény (db)	
1920-as évek előtt	17	1,13	0
két világháború között	28	1,40	4
1940-es évek közepe – 1960-as évek közepe	27	1,35	4
1960-as évek közepe – 1980-es évek vége	72	2,88	11
1980-es évek vége – 1990-es évek vége	3	0,30	8
az 1990-es évek vége óta	14	1,40	30

* Jelentős modernizáció: a létesítmény befedése (pl. műjégpálya) illetve férőhely-bővítés (sportcsarnok, labdarúgó-stadion). Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

4. táblázat: Az új sportlétesítmények építési ideje és a létesítmény típusai közötti összefüggés
Table 4: The link between the date of construction of new sports facilities and the type of the facilities

	nagy helyigényű létesítmény	kis helyigényű létesítmény		
		szabadtéri pálya	sportcsarnok	műjégpálya, uszoda
1920-as évek előtt	11	0	6	0
két világháború között	23	0	2	3
1940-es évek közepe – 1960-as évek közepe	12	7	4	4
1960-as évek közepe – 1980-es évek vége	17	5	33	17
1980-es évek vége – 1990-es évek vége	1	0	1	1
az 1990-es évek vége óta	0	0	5	9

Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

A sportlétesítmény-fejlesztés első jelentős időszakát az a két világháború közötti periódus jelentette, amelyben több komoly beruházásra is sor került: egyrészt új, már többfajta sportág (pl. labdarúgás, atlétika, lövészet, tenisz) művelésére alkalmas, a nézőket és a sportolókat a korábbinál magasabb színvonalon kiszolgáló pályákat építettek, másrészt a meglévők jelentős korszerűsítését hajtották végre.

5. táblázat: A sportlétesítmények modernizációjának ideje és a létesítmény típusai közötti összefüggés

Table 5: The link between the date of construction of new sports facilities and the type of the facilities

	nagy helyigényű létesítmény	kis helyigényű létesítmény
1920-as évek előtt	0	0
két világháború között	4	0
1940-es évek közepe – 1960-as évek közepe	3	1
1960-as évek közepe – 1980-es évek vége	10	1
1980-es évek vége – 1990-es évek vége	1	7
az 1990-es évek vége óta	17	13

Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

A fejlesztések finanszírozását tekintve két nagyobb csoport különíthető el. Egyrészt igen fontos szerepet játszott a beruházások anyagi erőforrásainak a biztosításában a Magyar Államvasutak (pl. Debrecen, Szombathely), ami a vállalat tőkeerejével, valamint azzal indokolható, hogy a cég a sport támogatásával is igyekezett távol tartani dolgozóit a munkásmozgalomtól. A második forrást azon ipari cégek jelentették, amelyeknek pénzügyi helyzete a II. világháborúra történő felkészülésnek köszönhetően szilárdult meg (Győr: Vagongyár, Miskolc: Diósgyőri Vasgyár, Székesfehérvár: Vadásztölténygyár). A többi sportlétesítmény vonatkozásában már sokkal komplexebb a kép: fontosabb stadionok esetében a helyi önkormányzat, vagy egy tőkeerős magánvállalkozó finanszírozta az építkezést, míg a többi, alapvetően kisebb létesítmény esetében gyakran az egyesületi tagok adományának és munkájának eredményeként valósult meg a beruházás.

A második világháború utáni 15-20 évre (alapvetően az 1960-as évek közepéig) a sportlétesítmények kisebb költségigényű fejlesztése jellemző, amely elsősorban két tényvel magyarázható. Egyrészt a két világháború közötti beruházások eredményeként a meglévő létesítmények döntő mértékben biztosítani tudták a felmerülő igényeket. Másrészt ebben az időszakban a rendelkezésre álló erőforrásokat főleg a gazdaságfejlesztésre, illetve a lakossági igényeket közvetlenül kiszolgáló infrastrukturális beruházásokra fordították, így alig maradt pénz a sporttal kapcsolatos nagyobb forrásigényű fejlesztésekre (emellett a budapesti Népstadion 1950-es évekbeli építése lekötötte a sportra fordítható beruházási összeg döntő részét).

Az adott időszakban a sporttal kapcsolatos beruházások/fejlesztések alapvetően két területre koncentráálódtak. Egyrészt több városban ebben az időszakban zajlott le egy nagyobb stadionnak az építése, amely elsősorban az adott településen a nagyobb tömegek kulturált szórakozását lehetővé tevő létesítmény hiányával indokolható.

Másrészt a második világháború utáni időszakban több, korábban Magyarországon kevésbé ismert sportág (pl. kézilabda, kosárlabda, röplabda) népszerűségének a növekedését lehetett megfigyelni, és ennek következtében merült fel új, alapvetően kisebb méretű és alacsonyabb költségű nyitott pályák, illetve a kosárlabda esetében már néző-

ket is befogadni képes sportcsarnokok, iskolai tornatermek (pl. Miskolc, Pécs, Székesfehérvár) építésének a szükségessége.

A sportlétesítmény-fejlesztés második nagy időszakának az 1960-as évek közepe és az 1980-as évek vége közötti periódus tekinthető, amely több tényezővel is magyarázható. Az 1960-as évek közepén az állami- és pártvezetés is felismerte a meglévő problémákat, és szükségesnek tartotta a sport anyagi és létesítményi feltételeinek a javítását (BAKONYI 2007). A gazdasági fejlődés eredményeként a legtöbb városban kialakult egy-két olyan nagyobb vállalat, amely a sportegyesületek mögé állva nem csak a működés forrásait biztosította, hanem – szükséges esetben – jelentősebb infrastrukturális beruházásokat is végrehajtott. Emellett a helyhatóságok is egyre több anyagi erőforrással rendelkeztek, amelyek egy részét a lakosság igényeit kielégítő (többek között a sporttal kapcsolatos) fejlesztésekre fordították, és végül egyes sportágak nemzetközi feltételrendszere is szigorodott (pl. egyre több labdajátékban írták elő terem használatát), ami további fejlesztéseket tett szükségessé.

A sporttal kapcsolatos infrastrukturális fejlesztéseket több csoportba lehet besorolni. Egyrészt az 1960-as évek második felétől – a kézilabdacsapat fejlődésével – több városban (például Debrecen, Pécs, Székesfehérvár, Veszprém) is épültek olyan nyitott kézilabda-stadionok, amelyek már több ezer fő befogadására voltak alkalmasak, és az 1970-es évek végéig a sportág helyi bázisának számítottak. Másrészt szinte minden városban sor került a nagyobb településeken 2-3000, a kisebbeken 1000-1500 fő befogadására alkalmas városi sportcsarnok felépítésére, amely több csapatsportágnak, valamint egyes városi rendezvényeknek is helyszínül szolgált.

Harmadrészt döntő mértékben vállalati finanszírozással új stadionokat építettek (Debrecen: Hajdú Volán salakmotor-stadion, Győr: RÁBA ETO-stadion, Pécs: Mecseki Ércbányászati Vállalat stadionja, Szeged: Szeged Volán salakmotor-stadion) vagy a meglévő pályák jelentős korszerűsítésére került sor. Negyedrészt – városi sportcsarnok hiányában, vagy annak felépítése mellett – a nagyobb településeken (például Debrecen, Szeged, Székesfehérvár) a jelentősebb vállalatok is létrehoztak kisebb (maximum 1000-1500 fős) sportcsarnokot, amelyekben az adott cég által támogatott egyesületek csapatai játszottak.

Az ötödik csoportba az uszodák és az ekkor még döntő mértékben a lakossági által használt nyitott műjégpályák, míg a hatodikba a lakossági és diáksport-igényeket kielégítő, többfajta sportág művelésére is lehetőséget biztosító ifjúsági sporttelepek tartoznak. Az utolsó csoportba a vízi sportokkal kapcsolatos fejlesztések sorolhatóak, amelyek elsősorban a folyók mellett elhelyezkedő városokra voltak jellemzőek (Győr, Szeged).

A sportlétesítmény-fejlesztés területén az 1980-as évek vége és az 1990-es évek vége között jelentős visszaesés következett be, amit meggyőzően bizonyít az új létesítmények szinte teljes hiánya, valamint az a tény, hogy a modernizáció is elsősorban a kisebb helyigényű létesítményekre terjedt ki (3-5. táblázat). A jelenség alapvetően két dologra volt visszavezethető: egyrészt a korábbi időszak jelentős beruházásai biztosítani tudták a felmerült igényeket, másrészt a rendszerváltást kísérő gazdasági válság

következtében sem a központi kormányzat, sem a helyi önkormányzatok, sem pedig a gazdasági élet szereplői nem rendelkeztek olyan anyagi erőforrásokkal, amelyeket erre a célra tudtak volna fordítani.

Az időszakban lezajló fejlesztések három csoportba sorolhatóak be: két egyetemi városban (Szeged, Pécs) a hallgatói létszámnövekedés szükségessé tette a sportlétesítmények jelentős bővítését, valamint két városban (Szeged, Székesfehérvár) végbement a korábban épült nyitott műjégpályák lefedése. Emellett egy-egy konkrét sporteseményhez kapcsolódva több városban is megvalósult a sportlétesítmények korszerűsítése (Pécs: az 1997-es női kosárlabda EB keretében megvalósuló sportcsarnok-modernizálás, Szeged: a Jugoszlávia elleni blokádi miatt a belgrádi Crvena Zvezda csapata itt játszott néhány Bajnokcsapatok Európa Kupája mérkőzését, és az UEFA előírásai miatt korszerűsítették a Városi Stadiont, Szeged: az 1998-as kajak-kenu VB előtt a Maty-éri pálya korszerűsítése).

Az 1990-es évek végétől a sportlétesítmény-fejlesztés területén újabb nagyobb hullámot lehetett megfigyelni, ebben az időszakban ugyanakkor a beruházásoknál már fontosabb szerepet játszott a modernizálás és korszerűsítés. A fellendülés háttérében egyrészt az objektumokkal szemben megnövekedett igények állnak, ami azt jelenti, hogy nemzetközi sporteseményeket (például Bajnokok Ligája mérkőzések, Európa- és Világbajnokságok) csak magas színvonalú ellátást biztosító létesítményekben lehet megrendezni. Másrészt az 1990-es évek végétől hatalomra került kormányok (döntő mértékben az 1998 és 2002 között az országot vezető Orbán-kormány) is nagy figyelmet és komoly anyagi erőforrásokat (például Stadionkorszerűsítési Program, Sport XXI. Létesítményfejlesztési Program) biztosítottak erre a célra, amelynek a háttérét a gazdasági növekedés jelentette. Harmadrészt részben a gazdasági fejlődés hatására a magánszféra növekvő érdeklődését is meg lehetett figyelni, amely a sportegyesületek működésének a finanszírozása mellett egyes esetekben az infrastruktúra-fejlesztésben is megmutatkozott.

A fejlesztések első nagy csoportjába a már korábban említett program által finanszírozott labdarúgó-pálya-korszerűsítések tartoznak. A második csoportba azon korszerűsítések sorolhatóak, amelyekre a létesítmény korábbi korlátozott befogadóképessége (Szeged: Városi Sportcsarnok bővítése, Veszprém: Március 15. úti sportcsarnok bővítése), vagy pedig egy jelentős nemzetközi sportesemény színvonalas megrendezése érdekében került sor (Debrecen: Gyulai István Atlétikai Stadion átépítése, Szeged: Maty-éri evezős pálya újabb modernizálása). A harmadik csoportot a teljesen új beruházások alkotják, amelyek között új sportcsarnokok (például Debrecen: Főnix Csarnok, Győr: Unihall egyetemi sportcsarnok, Veszprém: Veszprém Aréna), uszodák (például Debrecen: Debreceni Fedett Sportuszoda, Miskolc: Kemény Dénes Sportuszoda) és fedett műjégpályák (például Debrecen, Zalaegerszeg) találhatóak.

2.2. A SPORTLÉTESÍTMÉNYEK TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSÉNEK FEJLŐDÉSE ÉS AZ ELHELYEZKEDÉSRE HATÓ TÉNYEZŐK

A sportlétesítmények városon belüli térbeli fejlődésének vizsgálata során alapvetően két módszer alkalmazására került sor. Egyrészt korabeli térképek segítségével megállapításra került, hogy az építkezés időpontjában az adott objektum városközpontinak, városon belülinek vagy várospereminek/elővárosinak tekinthető-e. Másrészt megmérésre került az érintett létesítmény és az adott város központja közötti távolság, majd – figyelembe véve az adott település nagyságát – a kapott értékek átlagolása valósult meg.

A sportlétesítmények városon belüli elhelyezkedése, illetve az arra ható tényezők egyrészt a fejlesztések korábban bemutatott szakaszaival, másrészt a létesítmények jellegével mutatnak szoros kapcsolatot. (6. táblázat). A második világháború előtti időszakban épült tornacsarnokok esetében a legfontosabb tényezőnek a jó megközelíthetőség számított, és ennek szellemében, a közösségi közlekedés alacsony színvonalának következtében döntő mértékben városon belül/városközponti fekvés volt a jellemző.

6. táblázat: Az újonnan épült különböző típusú sportlétesítmények városon belüli elhelyezkedése az építés időszakában (%)

Table 6: The location of newly constructed sports facilities of different types within the cities at the time of their construction (%)

	nagy helyigényű sportlétesítmények			kis helyigényű sportlétesítmények		
	A	B	C	A	B	C
1920-as évek előtt	0,0	18,2	81,8	50,0	33,3	16,7
két világháború között	4,2	16,7	79,2	25,0	75,0	0,0
1940-es évek közepe – 1960-as évek közepe	0,0	22,2	77,8	26,7	40,0	33,3
1960-as évek közepe – 1980-es évek vége	0,0	25,0	75,0	5,7	52,8	41,5
1980-es évek vége – 1990-es évek vége	-	-	-	-	-	-
az 1990-es évek vége óta	-	-	-	15,4	46,2	38,5

A – városközpont, B – városon belül, C – városperem, A – city centre, B- within the city, C – edge of the city/suburbs. Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

Ezzel szemben a labdarúgó-pályák helyszínének kijelölése során elsősorban a városperemi elhelyezkedést preferálták, amelynek hátterében több tényező állt. Egyrészt a fejlesztésekhez jelentős nagyságú szabad földterületre volt szükség, amely döntő mértékben itt állt rendelkezésre. Másrészt a beruházások jelentős részét – mint már korábban utaltam rá – a MÁV, illetve egy-egy nagyobb – a városok külső részein elhelyezkedő – vállalat finanszírozta, és mivel a létesítmények az adott cégek munkásainak a kikapcsolódását is szolgálták, magától értetődő volt az ahhoz közeli „telephely”. Harmadrészt hasonló jellegű kapcsolat figyelhető meg Debreceni Egyetem esetében is: az I. világháború után kifejlődő intézmény szomszédságában is létrejött egy, az egyetemisták testmozgását szolgáló sporttelep.

A városközponttól való távolságot tekintve (7. táblázat) a nagy helyigényű sportlétesítmények esetében az 1920 évek előtti és a két világháború közötti időszak viszonylatában megfigyelhető növekedés elsősorban két tényezőre vezethető vissza: egyrészt a városok térbeli kiterjedése miatt nagyobb szabad területek már csak a városközponttól nagyobb távolságra voltak elérhetőek, másrészt a közösségi közlekedés fejlődése a távolabbi városrészek könnyű megközelíthetőségét is lehetővé tette.

7. táblázat: Az újonnan épült, különböző típusú sportlétesítmények távolsága az adott település központjától az egyes időszakokban (az adatok %-ban vannak kifejezve, és arra utalnak, milyen az arány az objektum és a városközpont közötti távolság valamint egy adott területű, kör alakú város sugara között)

Table 7: The distance of newly constructed sports facilities from the centre of the given city in the various periods (the figures are in % and indicate the ratio of the distance between the facility and the city centre on the one hand and the radius of a city with the same area as the one examined on the other hand)

	Nagy helyigényű létesítmény	Kis helyigényű létesítmény
1920-as évek előtt	44,35	28,09
két világháború között	54,39	23,63
1940-es évek közepe – 1960-as évek közepe	50,30	38,75
1960-as évek közepe – 1980-es évek vége	58,30	51,33
1980-es évek vége – 1990-es évek vége	-	-
az 1990-es évek vége óta	-	47,89

Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

A második világháború vége és az 1960-as évek közepe közötti időszakban a létesítmény-helyszín kiválasztása szempontjából továbbra is a korábban bemutatott ket-tősséget lehetett megfigyelni. A kis helyigényű létesítmények esetében megmaradt a városközponti/városon belüli fekvés dominanciája, amely a kosár- és kézilabdapályák kisebb helyigényével, valamint azzal magyarázható, hogy így biztosítható volt az objektumok könnyű megközelítése.

A nagy helyigényű létesítmények esetében – a már korábban említett ok, a szabad földterületek elhelyezkedése következtében – továbbra is elsősorban a városperemi fekvés volt jellemző. A városközponttól való átlagos távolság előző időszakhoz képesti csökkenése elsősorban pécsi sajátosságokra vezethető vissza: az I. világháború után a városközpont közel kiépült egyetem szomszédságában sporttelepet hoztak létre, illetve a szintén a városközpont közel létesült MÁV-állomás szomszédságában épült fel a Pécsi Vasutas Sport Klub sportpályája.

Az 1960-as évek közepe és az 1980-as évek közepe között a korábban tapasztalhatókkal részben egyező, részben azokkal ellentétes tendenciák figyelhetőek meg. Az időszakban felépített négy nagyobb stadion közül háromra (Debrecen: Hajdú Volán salakmotor-stadion, Győr: RÁBA ETO-stadion, Szeged: Szeged Volán salakmotor-stadion) és az ifjúsági sporttelepek egy részére (Debrecen, Székesfehérvár) továbbra is a városperemi fekvés volt a jellemző, igaz ugyanakkor az is, hogy a felhasználókhöz (a

lakótelepeken élő fiatalokhoz) való közelség miatt a miskolci és a győri ifjúsági sporttelep a városon belül helyezkedett el.

A kisebb létesítmények esetében egymástól eltérő folyamatok mentek végbe. Egyrészt az újabb nyitott kézilabdapályák, a városi sportcsarnokok és a műjégpályák beruházása során városon belüli, közösségi közlekedési eszközökkel jól megközelíthető helyszínek kiválasztására törekedtek. A városközpont közel fekvő beépítetlen ingatlanok elfogyása (mint kényszer), illetve a közösségi közlekedési hálózat fejlődése (mint lehetőség) következtében azonban az új létesítmények a korábbi időszakhoz képest már távolabb helyezkedtek el a városközponttól.

Másrészt a vállalatokhoz köthető sportcsarnok-fejlesztéseknél inkább a várospere mi fekvés dominált, ami azzal magyarázható, hogy a létesítmények a minőségi sportigényeinek kielégítése mellett a cégek tömegsportját is kiszolgálták, és ez az adott vállalat város peremén elhelyezkedő telephelyéhez közeli fekvést tett szükségessé. Harmadrészt ebben az időszakban jelent meg új telepítőtevénytörvényként az ingatlanokkal történő takarékoskodás szándéka, amely azt jelentette, hogy az új fejlesztések egy része a már korábban is sportra hasznosított területeken ment végbe (például Debrecen, Szeged).

A sportlétesítmény-fejlesztés utolsó nagy periódusában (az új évezred első évtizede) – mint a 3. táblázat is mutatja – továbbra is fontos szerepet játszott a korábbi időszakban beindult modernizálás/korszerűsítés. Az újonnan felépített, kis helyigényű objektumok elsősorban a városon belül helyezkedtek el (kivéve a veszprémi VeszprémAréna és a miskolci Kemény Dénes uszoda), ami a jó megközelíthetőség igényével magyarázható (CSAPÓ 2005). A fentiek mellett ugyanakkor már több esetben is megjelent a kis helyigényű létesítmények városrehabilitációban történő felhasználásának szándéka, amit a létesítmények városközponttól való távolságának a csökkenése bizonyít (7. táblázat), illetve a meglévő adottságokhoz történő kapcsolódás igénye, amit a létesítmények egymástól való távolságának csökkenése is igazol (8. táblázat).

8. táblázat: A sportlétesítmények egymástól való átlagos távolsága a vizsgált periódusok végén (méter, az egyes településeinek értékeinek átlaga)

Table 8: The average distance of the sports facilities from each other at the end of the periods examined (in metres, the average values for each settlement)

Időpont	Átlagos távolság (méter)
1920	2.843,3
1945	2.058,4
1965	1.832,0
1990	1.527,1
2000	1.502,6
2010	1.391,6

Forrás: saját adatgyűjtés. Source: own survey

ÖSSZEFOGLALÁS

A sportlétesítmények fejlesztésének időbeliségét vizsgálva megállapítható, hogy az 1920-as évek elejéig inkább egy mennyiségi fejlődés volt a jellemző, míg a két világháború közötti időszakban már nagyobb szerepet kapott a minőségi fejlődés. A második nagyobb fejlődési hullám az 1960-as évek közepe és az 1980-as évek vége között következett be, majd az új évezred egy újabb fellendülést hozott, ekkor azonban már igen fontos szerepet játszott a korábban épített létesítmények korszerűsítése/modernizációja is.

A sportlétesítmények városon belüli elhelyezkedését tekintve a nagyobb helyigényű létesítmények (stadionok, sporttelepek) esetében a létesítéskor meghatározónak volt tekinthető a városperemi helyzet, ami jól illeszkedik a kontinentális Európában megfigyelhető trendekhez. Ezzel szemben a kisebb objektumoknál – a korábban említett kivételektől (például vállalatokhoz köthető sportcsarnokok) eltekintve – nagyobb szerepet játszott a városon belüli fekvés. A települések térbeli fejlődése ugyanakkor bizonyos változásokat eredményezett: elsősorban a második világháború előtt épített létesítmények jelentős része napjainkban már inkább városon belüli fekvésűnek számít.

A sportlétesítmények városon belüli elhelyezkedését befolyásoló tényezők között természetesen kiemelt szerepet játszott a szabad földterületek elhelyezkedése. A további és az egész vizsgált korszakban fontos szerepet játszó tényezők között kell megemlíteni egyrészt a megközelíthetőség fontosságát (a létesítmények jelentős része a közösségi közlekedés eszközeivel jól megközelíthető ingatlanon helyezkedett el), másrészt a főbb használókhoz való közelséget (például az egy-egy vállalathoz tartozó csapatok létesítményei, az egyetemek közelében található sporttelepek). Az 1960-as évek közepétől kezdve ugyanakkor egyre fontosabb szerepet játszott a meglévő adottságokhoz történő kapcsolódás, ami azt jelenti, hogy az újabb fejlesztéseket a korábban is sportra használt ingatlanokon, vagy azok közelében hajtották végre. Ennek következtében a sportlétesítmények közötti átlagos távolság jelentős csökkenését lehet megfigyelni, és a legtöbb városban sportlétesítmények kontinentális Európában tapasztalt térbeli koncentrációja alakult ki.

A tanulmány MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

IRODALOM

- AHLFELDT, G. M. – MAENNING, W. (2008): Impact of sports arenas on land values: evidence from Berlin. *The Annals of Regional Science* 44., 2. pp. 205-227.
- BAKONYI T. (2007): Állam, civil társadalom, sport. Kossuth Kiadó, Budapest, 179 p.
- BALE, J. (1994): *Landscape of Modern Sport*. Leicester University Press, Leicester, 211 p.
- BALE, J. (2003): *Sports Geography*. Routledge, New York, 197 p.

- BARGHCHI, M. – OMAR, D. – AMAN, M. S. (2009a): Cities, Sports Facilities Development, and Hosting Events. *European Journal of Social Sciences* 10. 2. pp. 185-195.
- BARGHCHI, M. – OMAR, D. – AMAN, M. S. (2009b): Sports Facilities Development and Urban Generation. *Journal of Social Sciences* 5. 4. pp. 460-465.
- BLACK, J. S. – LLOYD, M. G. (1992): Home or Away? Stadia Redevelopment and Relocation in Scotland. *Scottish Geographical magazine* 108. 1. pp. 45-50.
- CHAPIN, T. (2000): The political economy of sports facility location: An end-of-the century review and assesment. *Marquette Sports Law Journal* 10. pp. 361-382.
- CSAPÓ T (2005): A magyar városok funkcionális morfológiája. Savaria University Press, Szombathely, 201. p.
- DELANEY, K. J. – ECKSTEIN, R. (2006): Public Dollars, Private Stadiums. Rutgers University Press, New Brunswick, 248. p.
- FILEP T. (1988): A football-tértől a nemzeti bajnokságig, Fejezetek a DVSC és a Bocskay történetéből. Csokonai Kiadó, Debrecen, 243. p.
- GÁSPÁR G. (1999): A nyolcvan éves PVSZ. *Pécsi Szemle*, nyár, pp. 84-92.
- HORAK, R. (1995): Moving to Suburbia: Stadium Relocation and Modernization in Vienna. In: Bale, J. – Moen, O. (eds.): *The Stadium and the City*, Keele University Press, pp. 81-94.
- KÖVÉR I. (2009): A Haladás. Szombathelyi MÁV Haladás Vasutas Sportegyesület, Szombathely, 959. p.
- NELSON, S. L. (2007): Sports Facilities: From Multipurpose Stadia to Mixed Use Developments. Paper presented at American Real Estate Society Conference, San Francisco, 13 p.
- NEWSOME, T. H. – COMER, J. C. (2000): Changing Intra-Urban Location Patterns of Major League Sports Facilities. *Professional Geographer* 52. 1. pp. 105-120.
- OROSZ F. (2009): Egy kiscsapat nagy napjai. Zselic Sport Média, Kaposvár, 215. p.
- PAPP GY. (2005): ETO 100: a Győri ETO centenáriuma. Győr Megyei Jogú Város Sportigazgatósága, Győr, 152. p.
- POSCH, E. ET AL. (2003): A fehérvéri sport aranykönyve. Lénia 2 Kft., Székesfehérvár, 348. p.
- SANTO, C. A. (2007): Beyond the Economic Catalyst Debate: Can Public Consumption Benefit Justify a Municipal Stadium Investment? *Journal of Public Affairs* 29. 5. pp. 455-479
- SMITH, A (2010): The Development of „Sports-City” Zones and Their Potential Value as Tourism Resources for Urban Areas. *European Planning Studies*, 18. 3. pp. 385-410.
- THÉKES I. (1994): Hetvenöt éves a Szegedi Vasutas Sport Egyesület. Délmagyarország, Szeged, 107. p.
- TURNER, R. S. – ROSENTRAU, M. S. (2002): Tourism, Sport and the Centrality of Cities. *Journal of Urban Affairs* 24. 5. pp. 487-492.
- VARGA L. (1995): ZTE futball történet. Zalaegerszegi Futballegylet, Zalaegerszeg, 124. p.
- VARGA, L. (2000): Arany-, acél-, Dunaújváros: dunaújvárosi futball évtizedek. Dunaferr Labdarúgó Kft., Dunaújváros, 204. p.
- VARGA L. (2004): A Miskolci Vasutas Sport Club története, 1911-2004. Miskolc, 170. p.